

ТМ	Г. XXII	Бр. 3-4	Стр. 219 - 226	Ниш	јул - децембар	1998.
----	---------	---------	----------------	-----	----------------	-------

UDK 7.045/7.046:292"SRBA"+398.5:82.01

Оригинални научни рад
Примљено: 06.12.1998.

Драган Жунић,
Филозофски факултет
Ниш

АЛЕГОРИЈСКА МЕТОДА У ТУМАЧЕЊУ ИЗВОРА ЗА РЕКОНСТРУКЦИЈУ СРПСКЕ МИТОЛОГИЈЕ

Rezime

Autor nastoji da, povodom kwiqe Sretena Petrovi}a Mitologija Srba, preispita problem dovoqnosti alegorijske interpretacije folklornih izvora iz kojih se rekonstrui {e srpska mitologija, s obzirom na tip srpske narodne umetnosti i srpske kulture uop {te. On nalazi da adekvatan pristup srpskoj narodnoj kwi`evnosti zahteva kako alegorijsku interpretaciju, s obizrom na wen mani festni hri { }ansko-istorijski sloj, tako i simboli~ku interpretaciju, s obzirom na wen latentni, predhri {- }anski, slovensko-kosmolo {ki sloj. Iz toga sledi zakqu~ak o alegorijsko-simboli~koj prirodi srpske narodne kwi`evnosti, tj. va`na napomena o wenom autenti~nom umetni~kom bi}u i transcendentnoj duhovnoj funkciji, ali i wenoj nezavisnoj poetskoj egzistenciji.

Kqu~ne re~i: mitologija, narodna kwi`evnost, interpretacija, alegorija, simbol.

0. U humanisti~kom krilu dru {tvenih nauka, pogotovu onome koje stoji u duhovno-nau~noj tradiciji, nikada ne prestaje potreba za preispitivawem prikladnosti metodolo {kih pristupa. To posebno va`i za hermeneuti~ke probleme, tj. za probleme interpretacije smisla i zna~ewa kwi`evnosti, pa dakle i narodne kwi`evnosti, kao va`noga izvora etno-kulturolo {kih i sociolo {kih sazawa o kulturi minulih dru {tava i wihovih pre`i taka u savremenom pogledu na svet, tj. u kolek-

tivnoj svesti i kolektivno-nesvesnom savremenih društava. Ispitivanje ovih izvora neposredno se tiče problema nacionalnog identiteta, nacionalne mitologije, nacionalne istorije i nacionalne "sudbine".

Naznačena metodološka i trans-metodološka pitanja - koja su u izvesnoj meri ezoterična - otvorena su i pri nedavnim diskusijama povodom knjige Sretena Petrovića Mitologija Srba (Prosveta, Niš 1997).¹ Naime, radi se o alegorijskom pristupu koji Sreten Petrović primenjuje u tumačenju folklornih izvora za rekonstrukciju mitologije Srba. Meni je taj problem zanimljiv bar iz dva razloga. Prvo, zbog pitanja načelne utemeljenosti i pouzdanosti svakog pa i ovog hermeneutičkog pristupa. Drugo, zbog dubokog smisla toga pristupa (s obzirom da se u duhovno-nauci sferi "metoda" i "predmet" uzajamno određuju). Ukratko, dakle, radi se o problemu razumevanja značenja folklornih kulturnih izvora.

1.1. Sreten Petrović je kao glavne izvore za rekonstrukciju mitologije imao u vidu pre svega "narodne običaje i verovanja, zatim folklor i u tome posebno narodnu kulturnost". (Petrović 1997:35)² On je saglasan sa shvatanjem da je narodna kulturnost najznačajnija forma očuvanja i izražavanja mita, i najbogatija riznica za proučavanje slovenske mitologije. Najzad, pristaje i uz vukovsko romantično gledište da narodne liрске i epske pesme "sadržavaju" ni manje ni više nego upravo "negdašnje bitie Srbsko, i ime".

1.2. Svoja shvatanja Petrović je podrobnije već izložio u knjizi Mitologija, kultura, civilizacija (1995). On, naime, misli da je sistem poetski transformisane mitologije jednoga naroda "kruna i dovršenje njegove nacionalne samobitnosti i duhovne samosvesti, izraz velike istorijske energije", i da je takav poduhvat "kadar da ostvari narod sa razvijenom nacionalnom svesnošću". (Petrović 1995:257) Takav narod, koji je uspeo da dâ poetski izraz svojoj nacionalnoj mitologiji, makar i

¹ Ovaj tekst nastao je u okviru rada na projektu Regionalna kulturna saradnja na Balkanu, koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnologiju Republike Srbije (14T07) - potprojekt: Kultura i nacionalni identitet balkanskih naroda. Rad je prethodno saopšten u okviru razgovora o Petrovićevoj knjizi, koji je, u organizaciji Doma omladine Beograd i Trećeg programa Radio Beograda, vođen na Tribini Doma omladine, u Beogradu, 06. marta 1998. Inače, već sam bio u prilici da integralno predstavim knjigu S. Petrovića (vidi: @uni 1998).

² Dakako, Petrović ne zaboravlja ni toponimiju kao važan izvor za rekonstrukciju mitološkog sistema.

nedovr{enoj (kao {to je slu~aj sa srpskom), izgradio je time i svoju nacionalnu osobenost, odnosno identitet. Na taj na~in je duhovno-kulturni identitet Srba utemeljen na specifi~nom poetskom posredovanju arijske, op{teslovenske, ju`noslovenske i pravoslavne duhovnosti. Ukratko, saglasan sam s Petrovi}evim shvatanjem "da je narodna epika uop{te, utoliko i srpska, vesnik i obelodaniva~istine o autenti~nom nacionalnom bi}u" (258), da je - budu}i osobena transformacija mitolo{ke graje - "poezija jedan od neprocenljivih izvora za razumevanje semanti~kog Hintergrunda same mitologije" (260), da se "umetnost, i u tome redu, posebno narodna, ima posmatrati kao jedan od najdragocenijih izvora za rekonstrukciju mitologije" (260). Na~elno mi je bliska i njegova ne-pozitivistika pozicija, sa koje zagovara neophodnost, izme|u ostalog, i duhovno-istorijske i hermeneuti~ke metode u humanisti~kim naukama. (265).³ Najzad, podr`avam i njegovu izri~itu metodolo{ku opreznost, kada zahteva "kriti~ko preispitivanje i hermeneuti~ko preosmi{qavanje" istorijski izmehenih i hristijanizovanih poetskih izvora". (259)

2. U vezi s ovim uvodnim razmatranjem imam tri napomene (koje se na ovome mestu ne mogu podrobnije razvijati).

2.1. Prva se ti~e uobi~ajne neekspliciranosti hermeneuti~kog pristupa, ~ime se ovaj ostavqa nebravenim pred pozitivisti~kom kritikom. Ali, neovqa s kojom se ovde suo~avam nije proiza{la iz Petrovi}eve kwige, ve} iz hermeneuti~ke tradicije uop{te, koja - oglasiv{i se antimetodi~nom - ostaje nema u pogledu svojih metodolo{kih prolegomena. Bepomnost koju sam osetio na po~etku svoga bavqewa hermeneuti~kim pristupom, izazvana gotovo potpunim odsustvom konkretnih proceduralnih uputstava za interpretaciju, danas nije u bitnoj meri ubla`ena. To u najmawoj meri va`i za standardnu kwi~evnu interpretaciju, ali u neuporedivo ve}oj meri za poku{aj neke vrste sociolo{ke hermeneutike. Naprosto, budu}i duhovno-nau~no orijentisan, brinem zbog zloradosti koju bih - da sam pozitivist - mogao ose}ati pred neutemeljenom subjektivno{u hermeneuti~kog pristupa. No, odavno je ve} znano da onaj ko bi da pliva - mora u vodu.

³ Ta saglasnost je na~elne metodolo{ke prirode, i proishodi iz teorijsko-metodolo{ke pozicije sociologije umetnosti koju i sam izgra|ujem, i u kojoj se wen glavni posao odre|uje kao razumevanje duha vremena objektiviranog u umetni~kim delima. U pitawu je, dakle, svojevrsna sociolo{ka hermeneutika umetnosti, koja se konstitui{e uz uva`avawe komplementarnih empirijskih istra`ivawa. Vidi: @uni} 1995.

2.2. Druga se napomena ti~e Petrovi}evog ograni~avawa na interpretirawe sadr`aja narodnih poetskih dela (Petrovi} 1995:260, 262); Ovo ograni~avawe proishodi iz autorove predostro`nosti pred~iwenicom izvesne autonomije umetni~ke forme, pa i kakve-takve autonomije poetskih dela srpske narodne kwi`evnosti. Kao takvo, ono je za svaku pohvalu, ali se autor time mo`da ipak unapred li{ava zanimqivih i va`nih nalaza jedne komplikovane no svakako obe}avaju}e hermeneutke forme (npr. dubqega smisla forme epskoga deseterca).

2.3. Tre}a napomena odnosi se na jednu dimenziju problema za koju se ja moram oglasiti potpuno nekompetentnim. Naime, u pitawe je problem autenti~nosti izvora poput zbirke Pesama i obi~aja ukupnog naroda srbskog Milo{a S. Milojevi}a (1879, 1880, 1885). Voleo bih da pratim kvalifikovanu diskusiju o autenti~nosti ovoga izvora (kao i raspravu o autenti~nosti Velesove kwige), i da verifikovane rezultate ugradim u svoj deo posla. Do tada, moja rasprava se ti~e unutra{wih metodolo{kih problema tuma~ewa ovih izvora, koje Petrovi} uzima kao verodostojne - posebno s obzirom na wihovu neobi~nu podudarnost (v. Petrovi} 1995:262-266; Petrovi} 1997:39-42).

3. Dakle, spadam me|u one za koje je sasvim racionalno pretpostaviti da narodne pesme nisu izvorno imale estetsku, ve} magijsko-ritualnu i religijsku funkciju, da taj duboki `ivotni smisao ~uvaju u svojoj izvornoj, pa i hristijanizovanoj formi, i da su stoga va`an izvor za rekonstrukciju mitologije.⁴ Budu}i ovde nije mogu}e pristupiti na~elnoj kritici misti~ne hermeneuti~ke intuicije, prema gore nagove{tenim motivima - sve radi obezbe|ivawa ~esto kritikovane pouzdanosti razumevawa smisla tvorevina objektiviranog duha - ostaje mi da postavim pitawe o dovoqnosti alegorijske interpretacije srpske narodne poezije, s obzirom na tip srpske mitologije i kulture uop{te.

3.1. Alegorezom bismo da otkrivamo skriveni smisao teksta, tj. latentno zna~ewe tabuisanih re~i odnosno neizrecivih su{tastava, hotimi~no prekriveno nekim drugim, manifestnim, konvencionalno asocijativnim pojmovima, slikama, pojavama, predmetima i li~nostima.

Jo{ od Getea je nasle|eno shvatawe da je alegorija prosto zna~ewsko upu}ivawe na ono op{te posredstvom posebnoga, dok je simbol istovremena datost, stopqenost op{tega i `ive

⁴ Uostalom, to nije sporno ni u savremenoj etnologiji, pod uslovom da se razre{e pripadaju}i metodolo{ki problemi. Vidi: Kokjara 1984-1985.

posebnosti. Naravno, alegorija utoliko predstavlja dijamantiju ~ulnosti, pa dakle i estetskog, u korist ideje. Gadamer je već izvestio o obezvređivanju alegorije u romanti~koj umetnosti i estetsici genija, u korist nadkonvencionalnog i otvorenog smisla simbola (Gadamer 1978:99-110). Alegorijska umetnost jeste u osnovi religijska (delom mitologijska), a ne primarno estetska; ali ~iwenica je da primarno estetsku i do`ivljajnu funkciju u ~itavoj istoriji umetnosti ima samo deo savremene umetnosti, premda se i ona sama, u osnovi, vraća (nereligijskoj) transcendenciji.

3.2. Pogledajmo kako se kod Petrovića provodi alegoreza, ako imamo u vidu da je alegorija konvencionalno i racionalno posredovanje opštega.

[ta, prema Petroviću, jedan etnolog odnosno mitolog, suo~en sa na~om folklornom kwi`evnom građom, treba da ~ini. "Pre svega, da uz pomoć alegorijskog metoda tuma~ewa na~e narodne kwi`evnosti ustanovi dubu, prastari mitski sadr`aj koji se krije, na primer, iza hrišćanskog lika sv. Ilije, odnosno na drugoj strani, da u epskoj poeziji tzv. kosovskog i postkosovskog ciklusa, svuda tamo gde se pomaže nesumwivo istorijski lik, kakav je slu~aj, na primer, sa Milošem Obilićem i Markom Koraćem, otkrije mitsku kosmološku strukturu - neistori~nog boga. Jednom re~i, važno obratiti pažnju na to nisu li neki likovi u pri~ama u stvari bogovi, odnosno otelovlene kosmogonijske, ne-antropomorfne strukture" (Petrović 1997:254). Pri tom, on podseća na važno [elingu misao "da se razvije mitološki ideja i sistema kretalo od kosmogonije prema teogoniji, dakle, prema izgradnji božanskih likova u antropomorfnom kqu~u, po~ev od bogova koje su narodi na ranijem stupu poistoveđivali sa prirodnim silama, sa Suncem, Mesecom i Zvezdama, sa Vetrom, Vegetacijom i Nebom, sa zemljom sve do mitskih likova u ljudskom obli~ju..." (254). Petrović zakqu~uje da "na~i epski heroji, "nacionalni i istorijski" likovi, protuma~eni u alegorijskom kqu~u u svojoj suštini jesu dinamizacija i istorijska relativizacija trajnije ontološke ili arhetipske strukture mitološke svesti, koja se sada posreduje formama nacionalne sadr`ajnosti i iskustva". (254) Dakle, u primeni alegorijske metode tuma~ewa ispostavlja se da su "i sami hrišćanski likovi u na~oj poeziji, a takvi su sv. Ilija, sv. Nikola, sv. Vid, zapravo (su) znameniti paganski mitološki likovi ali pod drugom jezi~kom formom" (255). Još jednom, Petrović smatra da je alegorijski postupak jedna od značajnih metoda u ot~itavanju drevnih mitoloških i kosmogonijskih sadr`aja na~e

narodne kwi`evnosti, tj. da je u funkciji de{ i frovawa starijih slojeva srpske kulture. "Konkretnije re~eno, smisao je alegorijskog metoda da se ispod antropomorfnih struktura - koje ~ine manifestni plan, proдре u dubоke mitolo{ke slojeve - u latentnu strukturu, i time dosegne globalni kosmogonijski plan, i jo{ даге, otkriju naslage: (a) drevnije srpske religioznosti, potom, (b) slovenske i kona~no (v) arijske vere" (260). Demonstriraju}i ovu metodu na pesmi Banovi} Sekula i vila nagorkiwa, Petrovi} veli da se u voj alegorijski mo`e pro~itati pobeda zmaja nad zmijom, odnosno pobeda solarnih jastreba~kih O~eva-bogova nad drevnim htoni~nim Majkama-bogiwama.

4. Ne ulaze}i u veoma nadahnuta tuma~ewa, ja postavqam jedno temeljno metodolo{ko pitawe: da li je alegorijska metoda dovoqan pristup srpskoj folklorno-kwi`evno transponovanoj mitologiji? Otkuda ovo pitawe? Upravo iz [elinga, na koga se Petrovi} i naslawa. Naime, da li je i u na{em slu~aju ta~no da se mitologija zavr{ava ~im alegorija po~iwe, odnosno da se mitologija ne mo`e shvatiti alegorijski ve} simboli~ki?

4.1. [eling je takav zakqu~ak izveo na osnovu razlikovanja {emata, alegorije i simbola (Filosofija ume tnosti, §§38, 39). [ematizam je takvo prikazivawe u kojem op{te zna~i posebno odnosno u kojem se posebno opa`a pomo}u op{tega (prostitije, u kojem se neki predmet proizvodi na osnovu {ematizovawa prethodnoga pojma). Obrnuto, alegorija je prikazivawe u kojem posebno zna~i op{te, tj. u kojem se op{te opa`a pomo}u posebnog. Simboli~ko prikazivawe jeste sinteza prethodnih, jer kod wega niti op{te zna~i posebno niti posebno zna~i op{te, ve} su op{te i posebno stopqeni u jedno; to je, dakle, prikazivawe apsoluta kao indiferencije op{tega i posebnoga, ali, naravno, u posebnome, tj. u jednom posebnom, poetski, umetni~ki predstavqenom liku. Taj zahtev apsolutnog umetni~kog prikazivawa, da op{te jeste posebno a da posebno jeste op{te, poetski je re{en u mitologiji (naravno, helenskoj). Mitolo{ka simboli~ka sinteza je, smatra [eling, primarna, a alegorijske pesme i filosofeme nastale su kasnije; stoga i veli da mitologija prestaje ~im po~ne alegorija, tj. da se tvorevine mitologije ne mogu shvatiti ni {ematski ni alegorijski ve} simboli~ki. U poetskim mitolo{kim likovima, koji jesu kao takvi autonomni, bezodnosni, apsolutni, ipak uvek "zasvetluca zna~ewe", te oni time omogu}avaju da se kroz wih vidi ne samo priroda, ve} i da se naslute daleki istorijski likovi.

Ovo bi se shvatao moglo uiniti potpuno obespokojavaju}im u pogledu mogu}nosti alegoreze mitova. Ali, [eling otvara i tu mogu}nost. Ta~nije, tako ne { to dopu { teno je samom prirodom stvari. "U alegoriji, posebno zna~i samo op { te; u mitologiji, ono ujedno jeste sâmo op { te. Me|utim, ba { zbog toga se sve { to je simboli~ko vrlo lako mo`e alegorizovati, jer simboli~ko zna~ewe isto tako ukqu~uje u sebe alegorijsko kao { to je u sjediwavawu op { tega i posebnoga sadr`ano i jedinstvo posebnoga s op { tim kao i op { tega s posebnim" ([eling 1984:117).

4.2. Petrovi}evo kori { }ewe alegoreze mo`e se legitimisati ~iwenicom da je u pitawu hri { }ansko prepo~rivawe starije mitologije, pa se alegorija mo`e odnositi na hri { }ansko-istorijsku mani festnu ravan pesama, dok bi radi razumevawa dubqih slojeva smisla mitolo { kih likova i zbivawa vaqalo posegnuti i za simboli~kom interpretacijom. Naravno, tu se suo~avamo sa ve} poznatom te { ko }om. Naime, simboli~ka interpretacija, budu}i nadkonvencionalna, jo { se te`e verifikuje od alegorijskog tuma~ewa, i jo { mawe je prozirna u proceduralnom pogledu.

5. Ova razlu~ivawa nemaju samo metodolo { ki zna~aj, koji se nesumwivo ti~e dubine interpretacije, ve} i ontolo { ki zna~aj, i to u dvostrukom pogledu: u pogledu socijalno-istorijske ontologije jedne kulture, u ovom slu~aju srpske (1), i u pogledu esteti~ke ontologije jedne umetnosti, u ovom slu~aju srpske narodne kwi`evnosti (2).

5.1. Naime, iz ovakvog razumevawa sledi pitawe da li je srpsko-pravoslavna kultura u osnovi alegorijska (idealisti~ka) ili simboli~ka (realisti~ka), u smislu klasifikovawa kultura koje je opet na [elingovom tragu izveo sam Petrovi} (Petrovi} 1995:48-49)? Ili je mo`da - s obzirom na o~igledno o~uvawe starijeg ~ulnog, politeisti~kog supstrata, u formi novije monoteisti~ke duhovnosti - srpska tradicionalna kultura alegorijsko-simboli~ka (da ne ka`em real-idealisti~ka, poput klasi~ne gr~ke kulture), kako se to u interpretativnom iskustvu pokazuje?

5.2. To isto iskustvo pokazalo bi da srpska narodna kwi`evnost nije, naravno, ni izdaleka prvenstveno estetsko-do~ivqajna (kako bi se moglo uiniti jednoj nekriti~koj estetskoj svesti), ve} u bitnome smislu alegorijska, ali uz to i simboli~ka. Wenu`an uslov jeste mitologija, s tim { to ta mitolo { ka gra|a nije samo hri { }ansko-istorijska, ve} i slovensko-kosmolo { ka. Srpski mitolo { ki likovi, zmajeviti junaci, nisu

samo znak op{tega, apsolutnoga, ve} i sami imaju "nezavisnu poetsku egzistenciju". Takva pesni~ka umetnost nije boqa od alegor ijske umetnosti, ali je u punijem smislu re~i - umetnost.

L I T E R A T U R A

1. Gadamer, Hans-Georg 1978 (1960): Istina i metoda - Osnovi filozofske hermeneutike. Sarajevo: IP Veselin Masle{a.
2. Kokjara, \uzepe 1984-1985: Istorija folklora u Evropi I-II. Beograd: Prosveta.
3. Petrovi}, Sreten 1995: Mitologija, kultura, civilizacija. Beograd: ^igoja {tampa/Salus.
4. Petrovi}, Sreten 1997: Mitologija Srba. Ni{: Prosveta.
5. [eling, F. V. J. 1984 (1802): Filozofija umetnosti. Op{t i deo. Beograd: Nolit.
6. @uni}, Dragan 1995: Sociologija umetnosti. Ni{: Univerzitet u Ni{u, Filozofski fakultet.
7. @uni}, Dragan 1998: "Filosofija srpske mitologije", Srbisti-ka/Serbica, god. I, broj. 1/1998. str. 227-331.

Dragan Źunić, Niš

ALLEGORICAL METHOD IN THE INTERPRETATION OF SOURCE-MATERIALS FOR THE RECONSTRUCTION OF THE SERBIAN MYTHOLOGY

Summary

The author, aroused by the book "Mythology of the Serbs" written by Sreten Petrovi}, intends upon reconsidering a problem of sufficiency of allegorical interpretations of folklore source-materials used for the reconstruction of the Serbian mythology, with regard to the type of the Serbian folk art and Serbian culture in general. He infers that an adequate approach to the Serbian folk literature should require both an allegorical and a symbolical interpretation, due to its manifest Christian-historical, and its latent, pre-Christian, Slavic-cosmological layer, respectively. Follows a conclusion about the allegorical-symbolic nature of the Serbian folk literature, i. e. an important remark on its authentic artistic being and transcendental spiritual function, but also on its independent poetic existence.

Key words: mythology, folk literature, interpretation, allegory, symbol.